

Polacy o Ukraińcach w przededniu konfliktu zbrojnego. Wyniki PPS 2021

Dominika Bulska

Marzec 2022

Główne wnioski

- Postawy Polaków i Polek wobec Ukraińców przed wybuchem konfliktu zbrojnego były przeważnie pozytywne. Pod koniec 2021 r. ponad 90 proc. Polaków było skłonnych zaakceptować osobę ukraińskiego pochodzenia jako współpracownika oraz jako sąsiada. Niemal 90 proc. osób badanych nie miało nic przeciwko temu, żeby w ich rodzinie znalazł się Ukrainiec.
- Uprzedzenia Polaków wobec Ukraińców w 2021 roku były mniejsze niż w roku 2017. Polacy i Polki w 2021 r. byli również zdania, że Ukraińcy są bardziej przyjaźni, bardziej kompetentni i bardziej moralni niż w 2017 r.
- Za zmianę w postawach częściowo odpowiada wzrost częstości kontaktów Polaków z Ukraińcami oraz spadek postrzeganego zagrożenia ze strony tych drugich.

24 lutego 2022 roku Federacja Rosyjska rozpoczęła inwazję na Ukrainę, tym samym rozpoczynając jeden z największych konfliktów zbrojnych w Europie od czasu II wojny światowej. W wyniku działań wojennych setki tysięcy Ukraińców zdecydowało się na opuszczenie swojego kraju, kierując swoje kroki m.in. do Polski, Mołdawii i Rumunii oraz na Słowację i Węgry. Zgodnie z danymi podawanymi przez Straż Graniczną, od początku konfliktu zbrojnego do 3 marca 2022 r., granicę z Polską przekroczyło ponad 604 tys. osób¹. Osoby te, w tym głównie matki z dziećmi, dołączyły – na kilkanaście godzin, kilka dnia, a często na dłużej – do ponad miliona Ukraińców przebywających w Polsce w 2021 roku².

Polacy i Polki obserwujący sytuację za wschodnią granicą solidarnie i niemal natychmiastowo zaczęli pomagać uciekającym przed wojną sąsiadom. Na szczeblach lokalnych na szeroką skalę zorganizowano zbiórki pieniężne, rzeczowe i spożywcze. W Medyce, Dołhobyczowie, Przemyślu i innych przygranicznych miejscowościach kierowcy prywatnych aut oferowali transport osobom przekraczającym granicę. Wielu Polaków przyjęło do domów ukraińskie rodziny. Ponadto, decyzję o udzieleniu pomocy podjęto też niemal od razu na szczeblu rządowym. Otworzono granice, zwolniono Ukraińców z obowiązku kwarantanny

¹ https://twitter.com/Straz_Graniczna/status/1499406279520882688

² Jest to szacowana liczba obywateli Ukrainy, którzy posiadali dokumenty związane z pobytem lub pracą w Polsce w 2021 roku (dane Urzędu do spraw Cudzoziemców oraz Ministerstwa Rozwoju i Technologii).

w związku z COVID-19 i zniesiono wszelkie opłaty za przejazdy kolejowe z Ukrainy. Rząd wyznaczył także specjalny budżet dla województw na pomoc dla Ukraińców.

Jak wyglądały postawy Polaków wobec Ukraińców w **przededniu wybuchu konfliktu zbrojnego?** I czy zmieniły się one w ostatnich czterech latach? Celem niniejszego raportu jest odpowiedź na to pytanie, przygotowana w odwołaniu do danych z Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2021, zebranych między listopadem 2021 r. a początkiem stycznia 2022 r. Siłą rzeczy konsekwencje wojny, w tym również dla postaw międzygrupowych, są nieprzewidywalne. Wysnuwanie wniosków na temat przyszłości w oparciu o dane sprzed konfliktu zbrojnego jest zatem działaniem ryzykownym. W związku z tym należy mieć na względzie, że zaprezentowane w raporcie dane opisują sytuację **sprzed** inwazji wojsk rosyjskich na Ukrainę i stanowią tylko swoisty punkt odniesienia.

Czynniki kształtujące postawy międzygrupowe

Przed zwróceniem się w stronę danych warto odpowiedzieć na pytanie o to, co generalnie kształtuje postawy wobec przedstawicieli innych grup, a w szczególności, które z czynników mogą mieć znaczenie dla postrzegania Ukraińców w Polsce.

Po pierwsze, jednym z najważniejszych elementów kształtujących postawy wobec grupy obcej jest ilość i jakość kontaktu z jej przedstawicielami. Zgodnie z hipotezą kontaktu, potwierdzoną wieloma badaniami psychologów społecznych,

osoby, które mają więcej kontaktu z tzw. „obcymi”, są wobec nich bardziej przychylne³. Można się zatem spodziewać, że w związku ze znaczącym wzrostem częstości kontaktów Polaków i Polek z Ukraińcami w ciągu minionych kilku lat, postawy wobec Ukraińców będą relatywnie pozytywne. Jak bowiem wynika z oficjalnych statystyk rządowych, w tym danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców, w 2021 roku liczba Ukraińców w Polsce wzrosła o ok. 1/5 w porównaniu do roku 2020.⁴

Po drugie, postawy wobec przedstawicieli grup obcych w dużej mierze zależne są od tego, jak duże (postrzegane) zagrożenie stanowią oni dla naszego bezpieczeństwa i dobrobytu. Badania psychologów społecznych wskazują, że osoby, które obawiają się wpływu, jaki obcokrajowcy mogą mieć na ich życie zawodowe i prywatne, są bardziej uprzedzone wobec „obcych”⁵. W kontekście Ukraińców przyjeżdżających do Polski, sprawa jest złożona. Z jednej bowiem strony jasne jest, że Ukraińcy często decydują się, lub decydowali się, na opuszczenie Ukrainy ze względu na lepsze możliwości zarobkowe nad Wisłą. Niewykluczone zatem, że wielu Polaków i Polek mogło obawiać się o zmniejszoną pulę miejsc pracy w wyniku migracji sąsiadów zza wschodniej granicy. Z drugiej

³ Allport, G. W. (1954). The nature of prejudice. Reading: Addison-Wesley; Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751.

⁴ Dane Urzędu ds. Cudzoziemców, link: <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--raport>; Dane dotyczące zezwoleń na pracę, link: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5821/18/4/1/zezwolenia_na_prace_cudzoziemcow_w_polsce_w_2020_r.pdf

⁵ Riek, B. M., Mania, E. W., & Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and social psychology review*, 10(4), 336-353.

jednak strony, wspólna historia oraz bliskość kulturowa Polaków i Ukraińców może sprawiać, że ci pierwsi nie postrzegają przyjazdu tych drugich jako zagrożenia dla polskich wartości.

Po trzecie, badania prowadzone przez psychologów i socjologów pokazują, że postawy wobec grup obcych często związane są z poziomem edukacji, wiekiem oraz poglądami politycznymi. Osoby lepiej wykształcone, młodsze i lewicowe zazwyczaj są bardziej przychylnie wobec osób z innej grupy, przy czym związki te, chociaż istotne, nie są bardzo silne. Jak sugeruje raport opracowany przez członków i członkinie Centrum Badań nad Uprzedzeniami, w Polsce uprzedzenia wobec grup obcych mogą być po części związane z polaryzacją polityczną w kraju. Omawiane wyniki pokazują, że osoby głoszące na Lewicę są generalnie najbardziej przychylnie osobom z grup obcych, zaś osoby głoszące na Koalicję Polską (tj. Polskie Stronnictwo Ludowe i ruch Kukiz'15) oraz Prawo i Sprawiedliwość deklarują najbardziej negatywny stosunek do „obcych”⁶.

Opracowując niniejszy raport przyjrzelśmy się nie tylko postawom Polaków i Polek wobec Ukraińców, ale również temu, w jakim stopniu związane są one z każdym z wymienionych czynników. Tabela 1 prezentuje pytania, które zadaliśmy

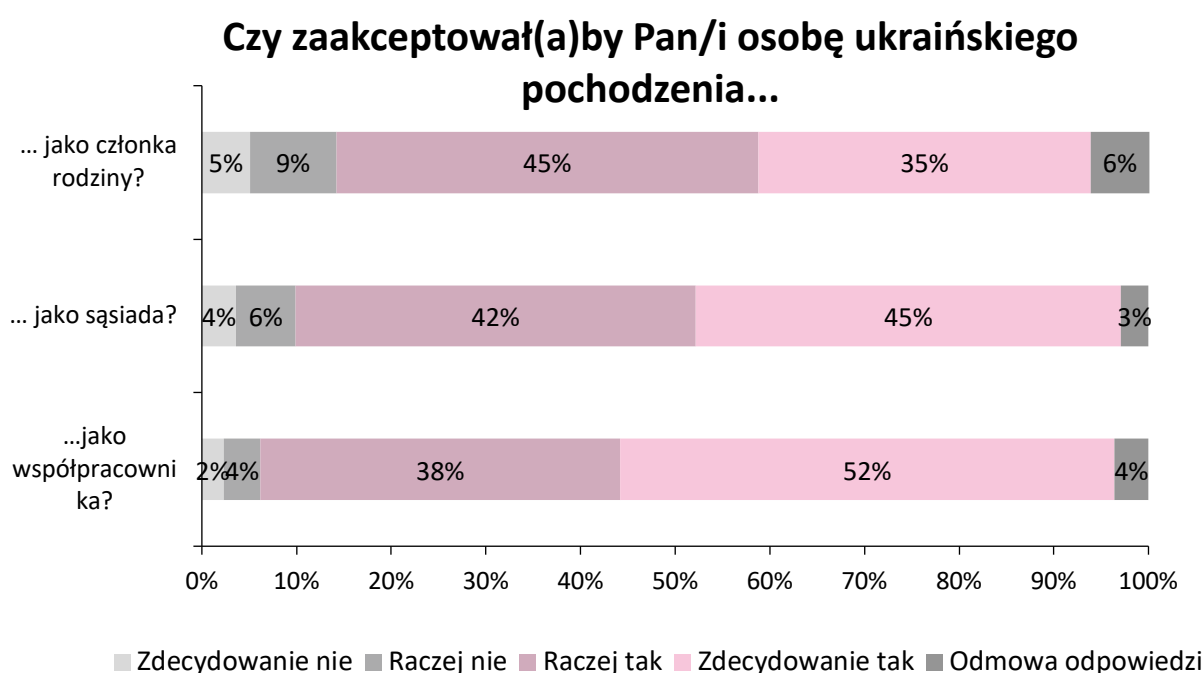
⁶ Puchała, D., Bulska, D. (2020). Preferencje wyborcze Polaków i Polek a postawy wobec grup obcych. Raport z badań.

osobom biorącym udział w badaniu, mierzące ich stosunek do Ukraińców. Ponadto, z uwagi na znaczące zmiany, które miały miejsce w kontekście społeczno-politycznym na przestrzeni minionych czterech lat – pandemię koronawirusa, wybory parlamentarne i prezydenckie, dużą skalę migracji Ukraińców do Polski – tam, gdzie mogliśmy, porównaliśmy wyniki Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2021 do wyników Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2017. Pozwoliło nam to nie tylko odpowiedzieć na pytanie o to, jak Polacy postrzegają Ukraińców, ale również o to, jak postrzeganie to zmieniło się przez ostatnie cztery lata. Dokładna metodologia badania opisana jest na ostatniej stronie raportu.

Tabela 1. Pytania dotyczące postaw wobec Ukraińców oraz czynników kształtujących je w Polskim Sondażu Uprzedzeń 2017 i 2021

	Skala
1. Czy zaakceptował(a)by Pan/i gdyby w Pana/i miejscu pracy zatrudniony był Ukrainiec?	1 – zdecydowanie był(a)bym przeciwny/a;
2. Czy zaakceptował(a)by Pan/i Ukraińca jako sąsiada?	4 – zdecydowanie bym zaakceptował/a
3. Czy zaakceptował(a)by Pan/i Ukraińca jako członka rodziny?	
4. Czy Ukraińcy są przyjaźni?	1 – zdecydowanie nie;
5. Czy Ukraińcy są kompetentni?	7 – zdecydowanie tak
6. Czy Ukraińcy są moralni?	
7. Czy wartości Ukraińców zagrażają wartościom wyznawanym przez Polaków?	
8. Czy obecność Ukraińców w Polsce zmniejsza szansę na znalezienie pracy przez Polaków?	1 – zdecydowanie nie;
9. Czy obecność Ukraińców w Polsce stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa i zdrowia Polaków?	7 – zdecydowanie tak
10. Czy zna Pan(i) osobiście Ukraińców?	1 – Nie, nie znam; 2 – Tak, 1-2; 3 – Tak, kilku; 4 – Tak, wielu; 5 – Tak, bardzo wielu

W pierwszej kolejności przyjrzelśmy się temu, w jakim stopniu Polacy i Polki zaakceptowałyby osobę ukraińskiego pochodzenia jako współpracownika, jako sąsiada i jako członka rodziny. Pytania te, pochodzące ze skali Bogardusa⁷, stanowią klasyczną metodę pomiaru uprzedzeń wobec grup obcych. Rozkłady procentowe odpowiedzi na te pytania widnieją na rycinie 1.

Ryc. 1 Rozkłady procentowe odpowiedzi na pytanie o akceptację Ukraińców w Polsce.

Rezultaty PPS 2021 sugerują, że Ukraińcy są narodem akceptowanym przez przeważającą część Polaków i Polek. Zaledwie 6 proc. osób badanych zadeklarowało, że nie chciałoby, żeby osoba ukraińskiego pochodzenia była pracownikiem w ich firmie. Dla porównania, co dziesiąty Polak nie chciałby, żeby w jego firmie pracował Żyd (10 proc.) lub osoba homoseksualna (11,6 proc.), zaś

⁷ Bogardus, E. (1925). Social distance and its origins. *Journal of Applied Sociology*, 9, 216–226.

co piąty Polak nie chciałby współpracować z osobą pochodzenia romskiego (17,8 proc.) albo z uchodźcą/uchodźczynią (19,7 proc.).

Nieco więcej osób biorących udział w badaniu, ale wciąż tylko 10 proc., było przeciwnych temu, żeby osoba z Ukrainy zamieszkała w ich okolicy. Na tym wymiarze Ukraińcy byli akceptowani w podobnym stopniu, co osoby homoseksualne (10,3 proc. Polaków byłoby przeciwnych takim sąsiadom) i Żydzi (12,9 proc. Polaków nie akceptowałyby takich sąsiadów). W porównaniu zaś do Romów (25,8 proc. badanych przeciw) i uchodźców (29,8 proc. respondentów przeciw) Ukraińcy byli akceptowani w stopniu znacznie większym.

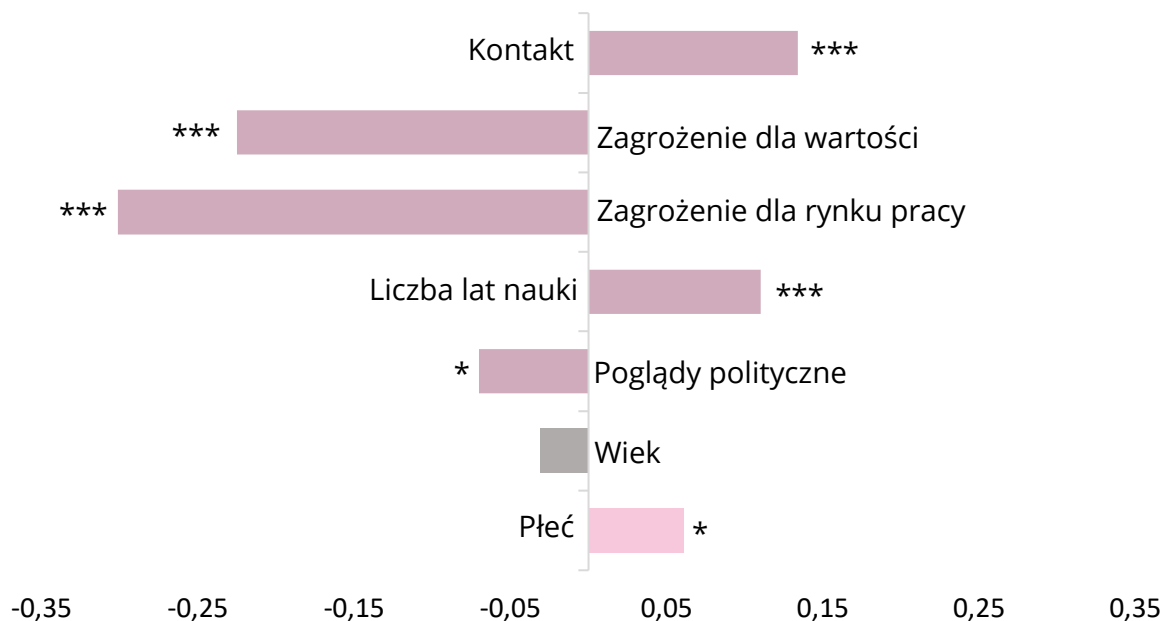
Wreszcie tylko 14 proc. Polaków i Polek było niechętnych, żeby osoba ukraińskiego pochodzenia stała się członkiem lub członkinią ich rodziny. To czyni Ukraińców najbardziej akceptowaną pod tym względem mniejszością z czterech, o które pytaliśmy w badaniu. W przypadku Żydów takiej sytuacji sprzeciwiłoby się 22,7 proc. Polaków, w przypadku Romów 36,3 proc., zaś jeśli chodzi o uchodźców, na „nie” byłoby 36,4 proc. Polaków i Polek.

Co wpływa na postawy wobec Ukraińców?

Po drugie, byliśmy ciekawi, jaki jest wpływ poszczególnych czynników demograficznych i międzygrupowych na postrzegane Ukraińców w Polsce. Celem odpowiedzi na to pytanie stworzyliśmy generalny wskaźnik akceptacji, uśredniając wyniki dla wszystkich trzech pytań⁸. Następnie, w modelu regresji⁹ sprawdziliśmy, w jakim stopniu akceptacja Ukraińców związana jest z wymienionymi czynnikami (ryc. 2).

⁸ Średnia dla skali $M = 3,31$; odchylenie dla skali $SD = 0,67$

⁹ Procent wyjaśnianej wariancji $R^2 = 0,30$

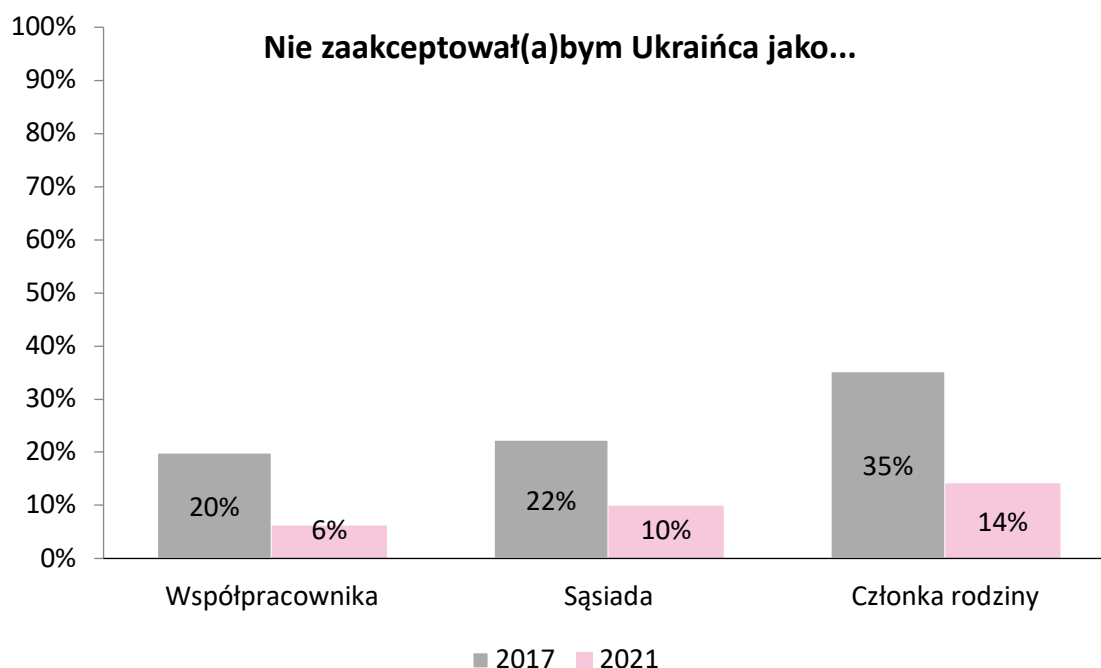
Ryc 2. Związki zmiennych demograficznych i międzygrupowych z akceptacją Ukraińców. Na wykresie zaprezentowane są standaryzowane współczynniki regresji dla pełnego – dłuższy słupek oznacza silniejszy związek. Gwiazdki oznaczają poziomy istotności *** $p < .001$; * $p < .05$

Zgodnie z przewidywaniami, osoby mniej wykształcone oraz o poglądach prawicowych były istotnie mniej przychylnie osobom ukraińskiego pochodzenia, przy czym poglądy polityczne miały relatywnie niewielkie znaczenie. Bardziej pozytywne postawy w nieco większym stopniu przejawiały kobiety – ale efekt ten był istotny tylko przy kontroli pozostałych zmiennych w modelu¹⁰. Co ciekawe, wiek osób badanych nie miał znaczenia dla ich postaw wobec Ukraińców. Ponadto, badani deklarujący więcej kontaktów z Ukraińcami oraz postrzegający ich jako mniej zagrażających byli bardziej akceptujący wobec osób z Ukrainy. Wreszcie, badani, którzy twierdzili, że obecność Ukraińców w Polsce stanowi zagrożenie dla polskiego rynku pracy, byli najbardziej niechętni wobec nich.

¹⁰ Współczynnik prostej korelacji $r = 0,06$, $p = .078$

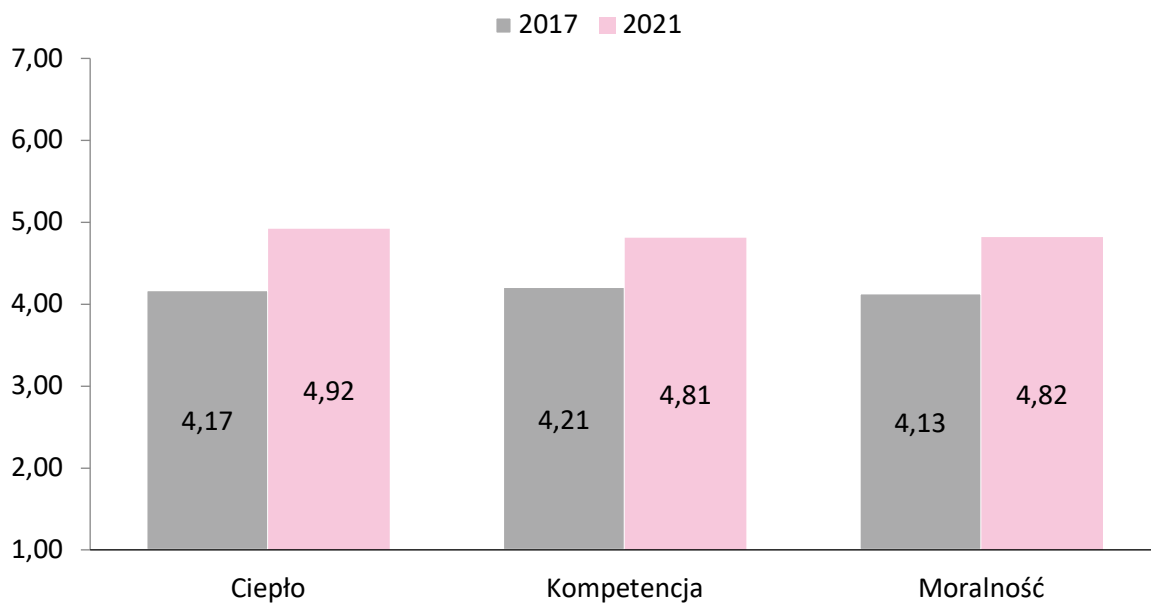
Jak postawy wobec Ukraińców zmieniły się w czasie?

Po trzecie, interesowało nas, jak postawy wobec Ukraińców zmieniły się w czasie. Przeprowadzone przez nas analizy sugerują, że w porównaniu do 2017 roku, poziom akceptacji Ukraińców w Polsce znacząco wzrósł (ryc. 3).

Ryc 3. Porównanie odsetka osób, które **nie** zaakceptowałyby Ukraińców jako współpracowników, sąsiadów i członków rodziny w roku 2017 i 2021.

Cztery lata temu dokładnie 1/5 Polaków była przeciwna pracy z osobą ukraińskiego pochodzenia. Ponad 20 proc. nie chciało też, żeby osoba z Ukrainy zamieszkała w ich okolicy. Co najważniejsze, ponad 1/3 osób badanych deklarowała, że nie godzi się na przyjęcie do swojej rodziny Ukraińca lub Ukrainki. Znacząco poprawiło się również stereotypowe postrzeganie osób pochodzenia ukraińskiego (ryc. 4).

Ryc. 4 Porównanie średnich na skali odpowiedzi o postrzegane ciepło, kompetencję oraz moralność Ukraińców w latach 2017 i 2021

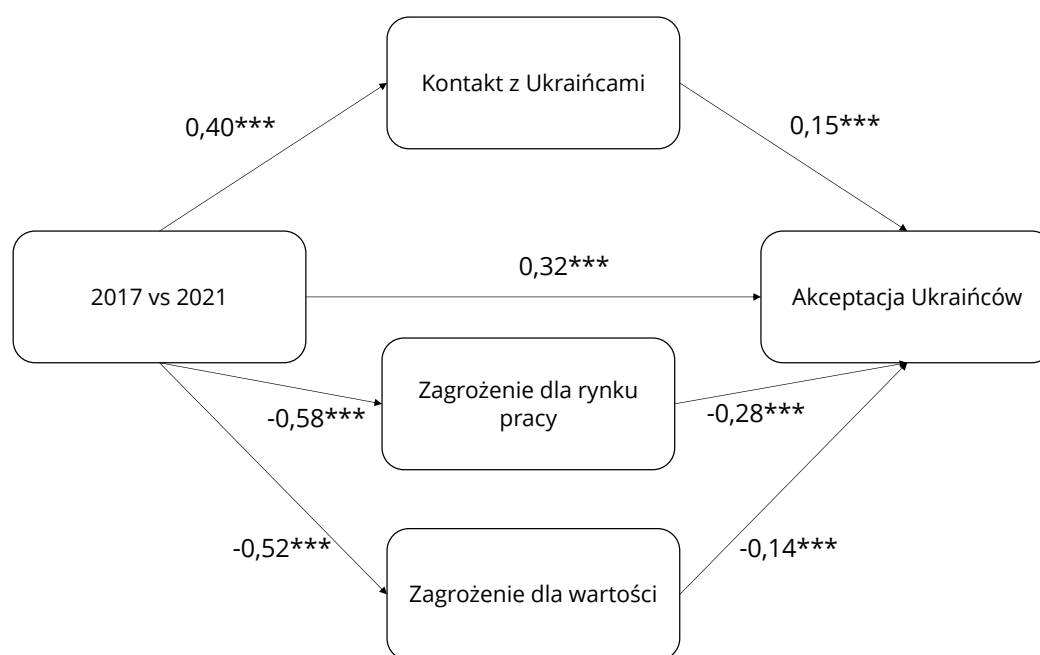
W porównaniu do 2017 roku, osoby biorące udział w czwartej edycji Polskiego Sondażu Uprzedzeń deklarowały, że Ukraińcy są bardziej przyjaźni¹¹, bardziej kompetentni¹² oraz bardziej moralni¹³. Wyniki te sugerują, że w przededniu wojny, osoby ukraińskiego pochodzenia były znacznie lepiej postrzegane przez Polaków i Polki w porównaniu do sytuacji sprzed czterech lat.

¹¹ $F(1, 1854) = 102,03; p < 0,001$

¹² $F(1, 1854) = 69,20; p < 0,001$

¹³ $F(1, 1854) = 88,75; p < 0,001$

Zastanowiło nas zatem, co dokładnie sprawiło, że postawy wobec Ukraińców tak bardzo poprawiły się. Aby odpowiedzieć na to pytanie przeprowadziliśmy analizy¹⁴, w których uwzględniliśmy opisywane wcześniej czynniki z poziomu międzygrupowego, tj. kontakt oraz postrzegane zagrożenie (Ryc. 5). Założyliśmy bowiem, że wraz z dużym napływem Ukraińców do Polski, Polacy i Polki mieli więcej okazji do nawiązywania z nimi kontaktów czy nawet tworzenia z nimi relacji. Uznaliśmy też, że wspólne funkcjonowanie Polaków i Ukraińców w przestrzeni publicznej – szczególnie na rynku pracy – mogło relatywnie zmniejszyć obawy tych pierwszych dotyczące wpływu osób ukraińskiego pochodzenia na polskie wartości oraz na dostęp do zasobów.

Ryc 5. Model mediacji pomiędzy rokiem badania, kontaktem, postrzeganym zagrożeniem oraz akceptacją Ukraińców. Na rysunku zaprezentowane są standaryzowane współczynniki regresji.

¹⁴ Skonstruowaliśmy model mediacji, w którym zmienną niezależną był rok badania, mediatorami kontakt i postrzegane zagrożenie, zaś zmienną zależną akceptacja Ukraińców w Polsce. W modelu kontrolowaliśmy również płeć, wykształcenie oraz poglądy polityczne osób badanych. Wszystkie relacje zaprezentowane na rysunku są istotne na poziomie $p < 0,001$

Zgodnie z przewidywaniami, w porównaniu do roku 2017, Polacy nie tylko częściej deklarowali kontakty z osobami ukraińskiego pochodzenia, ale również w mniejszym stopniu obawiali się konsekwencji, jakie obecność Ukraińców może mieć dla rynku pracy i dla polskich wartości. Opisane zmiany istotnie zaś przyczyniły się do poprawy postaw Polaków i Polek wobec osób ukraińskiego pochodzenia¹⁵. Najważniejsze znaczenie miał przy tym spadek postrzeganego zagrożenia dla rynku pracy. Oznacza to, że na przestrzeni minionych czterech lat Polacy w mniejszym stopniu zaczęli się obawiać o to, jak obecność Ukraińców w Polsce wpłynie na ich dostęp do zasobów oraz możliwości zarobkowe. To zaś pozwoliło na większą akceptację osób ukraińskiego pochodzenia. Co ciekawe, mimo że uwzględnione przez nas czynniki istotnie wyjaśniały spadek uprzedzeń wobec Ukraińców w porównaniu do 2017 r., nie wyjaśniały one tej zmiany w pełni¹⁶. Prawdopodobnie jest zatem tak, że poza czynnikami bezpośrednio opisującymi relacje międzygrupowe, inne kwestie, takie jak pandemia, wybory parlamentarne i prezydenckie, możliwe, że również narastające napięcia na Ukrainie, wpłynęły na generalne postawy Polaków i Polek wobec osób ukraińskiego pochodzenia. Pozostaje zatem obserwować, w jaki sposób tocząca się na Ukrainie wojna zmieni stan rzeczy opisany w niniejszym raporcie.

¹⁵ Efekt pośredni przez kontakt $B = 0,05$, 95% CI [.037; 0.82]; efekt pośredni przez zagrożenie dla rynku pracy $B = 0,17$ 95% CI [.125; .207]; efekt pośredni dla zagrożenia dla wartości wartości $B = 0,07$, 95% CI [.046, .146]

¹⁶ Efekt bezpośredni roku badania na akceptację $B = 0,24$, SE 0,03, $p < 0.001$.

Metodologia badania

- Polski Sondaż Uprzedzeń 2021 został przeprowadzony przez Centrum Badań Opinii Społecznej na reprezentatywnej próbie Polaków pod względem płci, wieku, wykształcenia oraz miejsca zamieszkania. Operatem zastosowanym w badaniu była ogólnopolska baza PESEL. Dane zbierano przy wykorzystaniu metod CAPI i CAWI między listopadem 2021 r. a początkiem stycznia 2022 r.
- W niniejszym raporcie dane procentowe prezentowane są na próbie zważonej, przy uwzględnieniu braków danych. Oznacza to, że są one reprezentatywne dla mieszkańców Polski.